

Uniwersytet Łódzki

Recenzja przygotowana w postępowaniu habilitacyjnym,

przed komisją habilitacyjną,

**powołaną przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów w dn. 10 maja 2016 r.,
na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego, w sprawie nadania stopnia
doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika**

dr Beacie Ewie Bugajskiej.

Sylwetka Habilitantki

Dr Beata E. Bugajska jest z wykształcenia pedagogiem, w całej swej drodze naukowej związanym z Wydziałem Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego. Tu ukończyła z wyróżnieniem studia magisterskie w zakresie pedagogiki opiekuńczo – wychowawczej w 1991 r., a następnie, w roku 2003, uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, w oparciu o rozprawę doktorską *Poczucie tożsamości osób starszych w środowisku dużego miasta*, której promotorami byli dr hab. Stanisław Wawryniuk, prof. US oraz prof. zw. dr hab. Kazimierz Jaskot.

Działalność naukową Habilitantki należy ocenić jako wielozakresową i intensywną a równocześnie merytorycznie znaczącą. Jest Ona bowiem autorką znanych i cenionych przez polskich gerontologów tekstów. Zgodnie z przedłożonym wykazem, ukazały się Jej 54 publikacje naukowe, z czego 39 zostało opublikowanych po doktoracie. Wśród tych publikacji znajduje się podoktorska monografia *Tożsamość człowieka w starości Studium socjopedagogiczne* (Szczecin 2005, 2015 – dodruk) oraz dwie współautorskie monografie (we współpracy z Celiną Timoszyk – Tomczak): *Przyszłościowa perspektywa czasowa w starości* (Szczecin 2012) oraz *Podróż w czasie Warsztat rozwoju osobistego osób starszych* (Szczecin 2014). Jest redaktorem dwóch oraz współredaktorem trzech monografii. Publikowała także w czasopiśmie krajowych i zagranicznych (należy szczególnie zaznaczyć autorstwo tekstu *The ninth stage in the cycle of life – reflections on E. H. Erikson's theory* w czasopiśmie „Ageing and Society”, opublikowanego online 11 kwietnia 2016) oraz była autorką rozdziałów w monografiach naukowych. Jest także członkiem komitetów

redakcyjnych (2) i rad naukowych (1) czasopism. Przygotowała łącznie 13 recenzji publikacji, w tym dwóch monografii międzynarodowych.

Uczestniczyła łącznie w 8 projektach naukowych, w tym w jednym międzynarodowym. Kierowała także krajowym projektem badawczym. Dwukrotnie recenzowała projekty krajowe. W sposób czynny, z referatami, uczestniczyła w 80 konferencjach naukowych, w tym w 19 zagranicznych. Była także, 25 – krotnie, członkiem komitetów organizacyjnych konferencji międzynarodowych i krajowych. Prowadziła i współprowadziła 3 sesje panelowe i 5 sesji tematycznych podczas konferencji naukowych.

Podjęła także współpracę międzynarodową, w ramach wspólnych projektów badawczych i edukacyjnych, aktywnego udziału w konferencjach naukowych i przygotowania publikacji.

Bogata jest także Jej działalność dydaktyczna, w tym należy podkreślić opracowanie 11 autorskich programów nauczania oraz prowadzenie 6 przedmiotów w języku angielskim. Pełniła liczne funkcje związane z opieką nad studentami, a także była promotorem 110 prac dyplomowych, w tym 18 magisterskich.

Imponująca wręcz jest Jej aktywność popularyzująca wiedzę, na co składa się m.in. przeprowadzenie 73 wykładów lub warsztatów w środowisku lokalnym oraz współpraca z 32 instytucjami i organizacjami regionalnymi na rzecz osób starszych, wielokrotne opracowywanie ekspertyz (6) na zamówienie władz lokalnych i przedsiębiorstw oraz uczestniczenie w zespołach eksperckich i konkursowych (7).

Jest także osobą zaangażowaną organizacyjnie na rzecz swojej macierzystej Uczelni.

Jej trud naukowy, dydaktyczny, organizacyjny i popularyzatorski został wielokrotnie doceniony przez odpowiednie władze i gremia.

Podsumowując, można stwierdzić, że dr Beta Ewa Bugajska prezentuje swymi działaniami wzorcowy przykład pracownika naukowo – dydaktycznego uczelni wyższej, realizując na podobnie bardzo wysokim poziomie swój rozwój naukowy, dydaktyczny i organizacyjny. Jej tożsamość naukowa osadzona jest w polu praktyki pedagogiki społecznej i geragogiki oraz w polu badawczym gerontologii społecznej.

Ocena awansowego osiągnięcia naukowego

Zgłoszony jako osiągnięcie naukowe cykl publikacji zawiera łącznie 16 opracowań, w tym dwie monografie przygotowane we współautorstwie z udziałem Habilitantki w wysokości po 50%. Tematycznie cykl ten wyczerpuje swymi treściami przedmiot zawarty w jego tytule, który został sformułowany jako: *Życie człowieka w starości – między przeszłością a przyszłością, rezygnacją a zaangażowaniem, ideą a praktyką działania społecznego*.

Ogólnie ujmując, wszystkie teksty autorstwa dr Beaty Bugajskiej dotyczą „życia człowieka w starości”. Jej badania naukowe mieszczą się w obszarze gerontologii, w szczególności społecznej i edukacyjnej (geragogiki), gdyż koncentrują się na badaniu rzeczywistości, dotyczącej ludzkiej starości. Tu należy wymienić kwestie przemian tożsamości człowieka starszego w kontekście zmieniającej się współczesności (poz. 2, Autoreferat, s. 7) oraz ekskluzji społecznej osób starszych, która nie jest jedynie zależna od wieku (poz. 11), kwestie zagrożenia poczucia bezpieczeństwa człowieka starszego (poz. 3) i samobójstw w starości (poz. 10), a także zachowania poczucia godności w profesjonalnej pomocy i opiece na rzecz seniorów (poz. 4) czy samodzielności w starości (poz. 12). To zagadnienia ważne, podstawowe i ukazujące troskliwe zainteresowanie Badaczki jakością życia w starości.

Znaczny wkład Autorki w rozwój gerontologii stanowią badania nad czasem w starości (poz. 5 – 8), a w szczególności nowatorskie (na polskim gruncie brak dotychczas tak szerokich badań, a jedynie zagadnienie zostało zasygnalizowane) badania nad przyszłością w życiu człowieka starszego (poz. 7, 8). Autorka spostrzega człowieka, w tym w szczególności człowieka starszego, jako istotę doświadczającą wszystkich perspektyw czasowych, choć niektóre z nich, a w szczególności, perspektywa przyszłościowa, wymaga szczególnego „dostrzeżenia” i wydobycia ze swoistego niebytu, jaki m.in. kreują stereotypowe wizje umiejscowiania człowieka w czasie – głównie w czasie przeszłym. Wyniki badań i propozycje praktycznych działań zawarte w monografiach: *Przyszłościowa perspektywa czasowa w starości*, Szczecin 2012 oraz *Podróż w czasie. Warsztat rozwoju osobistego osób starszych*, Szczecin 2014 (poz. 7, poz. 7, zestawienie s. 7 w „Autoreferacie”) są bardzo dobrze osadzone w teoriach gerontologicznych, w których Autorka konsekwentnie poszukuje odniesień do przyszłości. (Należy zauważyć, że polscy gerontolodzy rzadko podejmują trud analizy teorii gerontologicznych; do wyjątków należą opracowania B. Synaka, J. Halickiego, właśnie B. Bugajskiej oraz ostatnio M. Muszyńskiego). Uwzględniają perspektywę

przyszłości transcendentalnej, co szczególnie ważne w przypadku wydłużania się życia ludzkiego (i wydłużania się starości oraz coraz powszechniejszego pojawienia się doświadczenia tzw. czwartego wieku) i swoistego marginalizowania transcendencji we współczesnych zlaicyzowanych wysokorozwiniętych społeczeństwach. W opracowaniach tych prezentowane są wyniki własnych badań empirycznych, uwzględniających szerokopromowe ujęcie zagadnienia, dobry warsztat metodologiczny i wnikliwą penetrację przedmiotu badań. Idea życia człowieka starszego umiejscowionego w czasie, podparta wynikami badań własnych zyskuje następnie wymiar praktyczny, gdy poprzez interesująco zaprogramowane przez Autorkę liczne formy aktywności człowiek starszy, uczestniczący w warsztatach rozwoju osobistego, doświadcza czasu, coraz bardziej stając się jego świadomym i coraz bardziej kreatywnie wykorzystującym doświadczenie czasu w swojej drodze osobistego rozwoju.

We wskazanym cyklu należy też podkreślić obiecującą wypowiedź Autorki na kanwie teorii psychospołecznego rozwoju według Erika H. Eriksona, która tę teorię poszerza, biorąc pod uwagę m.in. tzw. czarty wiek oraz coraz wyraziściej obecny w nich aspekt transcendencji (w oparciu o refleksję Joan Erikson, żony Erika Eriksona) (poz. 9). Refleksję tę należy przyjąć jako ważną inicjację myślenia o dziewiątej fazie życia człowieka i kryzysie tożsamości w tych okresie. Mając na uwadze konsekwentne, realizowane przez dr Bugajską od wielu lat zainteresowanie tą Eriksonowską teorią, można spodziewać się znaczącej propozycji Autorki w tym zakresie w niedalekiej przyszłości.

Przedstawione do oceny główne osiągnięcie poszerza także dorobek geragogiki, choćy w aspektach edukacji gerontologicznej realizowanej w przestrzeni szkoły wyższej (poz. 16), w zakresie optymalizacji działań UTW (poz. 15, 13) czy w zakresie rozwoju współpracy i dialogu międzypokoleniowego (poz. 14).

Praktyczny wymiar działalności naukowej, realizowany przez dr Bugajską z niezwykle osobistym zaangażowaniem, dużym rozmachem i wysokim poziomem profesjonalizmu, jest wart szczególnego podkreślenia. Tę rzadką umiejętność łączenia refleksji naukowej i wyników badań empirycznych z praktyką działania społecznego, w imię najwyższych ideałów, prezentowanych przez pedagogikę społeczną, przedstawia Autorka w swych działaniach skierowanych bezpośrednio do środowiska osób starszych, np. skupionych w UTW, jak również do środowiska lokalnego, terytorialnego, uczelnianego, w kraju jak również za granicą, które może włączyć się w proces wspierania osób starszych w ich bardziej pomyślnym życiu.

Ocena pozostałej istotnej aktywności naukowej

Pozostałe teksty, których jest 14, w tym monografia podoktorska oraz trzy monografie współredagowane (łącznie w tym zbiorze znajduje się 6 publikacji samodzielnych) merytorycznie nie zmieniają zasadniczego nurtu badań Autorki i dotyczą starości i starzenia się człowieka. Publikacje te układają się w trzy obszary naukowo – badawcze: tożsamość człowieka starszego – przeszłość – przyszłość, edukacja gerontologiczna oraz przekształcanie życia osób starszych. Warto zwrócić uwagę na poszerzenie i wykorzystywanie przez Autorkę Jej badań w ramach doktoratu a dotyczących tożsamości człowieka starszego. Wątek tożsamości, silnie osadzony w koncepcji Erika Eriksona (w pracy podoktorskiej *Tożsamość człowieka w starości Studium socjopedagogiczne*. 2005, 2015), zyskuje znaczące poszerzenie o kontekst filozoficzny w tekście *Starzenie się i starość w świetle filozoficznych rozważań nad tożsamością*. 2006. Kontekst tożsamości jest też pożytkowany dla spostrzegania człowieka starszego umiejscowionego w perspektywie czasu. Cztery teksty obszaru naukowo – badawczego „tożsamość – przeszłość – przyszłość” odnoszą się do perspektywy przyszłości w życiu człowieka starszego i uwzględniają zróżnicowanie tej perspektywy ze względu na płeć oraz wiek osób starszych, podnoszą kwestię satysfakcji z życia, przyszłości transcendentalnej oraz ukazują perspektywę przyszłości w świetle literatury psychologicznej. Wątek tożsamości człowieka starszego, niezwykle ważny i pozwalający na pełniejsze spostrzeganie i rozumienie starości człowieka z perspektywy wewnętrznej i zewnętrznej, w polskiej literaturze gerontologicznej autorstwa pedagogów najpełniej opracowała właśnie dr Bugajska. Przybliżyła Ona polskim pedagogom - gerontologom ten obszar starości, posiłkując się przy tym obficie literaturą światową, w tym głównie psychologiczną, socjologiczną i filozoficzną.

Wśród publikacji dotyczących obszarów: edukacja gerontologiczna oraz przekształcanie życia osób starszych, zwraca uwagę tekst, mieszczący się w nurcie refleksji nad starością w aspekcie sztuki życia, wprowadzający w przedmiot pola badań i praktyki gerontologicznej. geragogikę odwagi (*Sztuka życia – ku geragogice odwagi*, 2013). Bez względu na to, czy rzeczywiście jest to nowa kategoria definiowania starości czy też kategoria nie obca egzystencjalnemu trudowi człowieka wszechczasów i wszystkich kategorii wiekowych, należało ją przypomnieć, „odkurzyć” jako wartość życia ludzkiego i wartość starości. Można mieć zapewne tutaj pytanie, czy odwaga jest głównym kluczem dla godnego przeżywania starzenia się? Znając dociekliwość i refleksyjność Autorki, odnoszącą się także do duchowości, transcendencji, zagrożeń egzystencji człowieka starszego, można oczekiwać

w tym zakresie ważkich odpowiedzi. Cennym jest bowiem i to w gerontologicznej refleksyjności Autorki, że spostrzega Ona starość w całościowym ujęciu egzystencji (w wymiarze biologicznym, psycho – społecznym i duchowym/noetycznym), akcentując rozwój jako potencjalność człowieka, także w starości. Tekst *Zagrożenia egzystencji człowieka starego*, 2008, z tego punktu widzenia, należy uznać za wypowiedź szczególnie ważną.

Podsumowanie

W całości dorobku naukowego Habilitantki dostrzec można dobry warsztat naukowy. Kluczowe terminy, analizowane w Jej tekstach, zawsze są dobrze wyjaśnione w oparciu o literaturę specjalistyczną, w tym z uwzględnieniem opracowań uznanych już za klasyczne w światowej literaturze gerontologicznej, w szczególności z zakresu psychologii i socjologii, a także filozofii. Autorka często sięga do źródeł obcojęzycznych. Badania empiryczne, które realizuje, są dobrze skonceptualizowane, zagadnienia ujmowane są w szerokim polu badawczym, metody badawcze są stosowane trafnie (głównie z zakresu psychologii, ale także wykorzystywane są autorskie techniki badawcze). Wnioski z badań poddawane są wnikliwej dyskusji, w odniesieniu także do literatury przedmiotu. Zawsze wyniki badań i refleksji autorskiej odnoszone są do praktyki gerontologicznej, w tym w zakresie edukacji związanej ze starością. Język tekstów jest precyzyjny, bez zbędnych powtórzeń, zrozumiały. Teksty opisujące działalność instytucji (np. UTW) są przygotowane z drobiazgową dokładnością i stanowią tym samym cenny materiał archiwalny.

Jeśli by poszukiwać mankamentów w tekstach naukowych Autorki, to jedynie w zakresie stosunkowo słabego wykorzystywania polskiej, także aktualnej literatury pedagogicznej/ andragogicznej/ geragogicznej. W pracach Autorki pojawia się niewiele nazwisk badaczy z tych zakresów. Tych, których wymienia (Halicki, Szarota, Czerniawska, Trafiałek) można uznać już za klasyków polskiej współczesnej gerontologii pedagogicznej. Warto jednak śledzić bieżące wydania np. czasopism andragogicznych i innych wydawnictw z tej subdyscypliny naukowej. Andragodzy bowiem w sposób znaczący tworzą dorobek polskiej geragogiki. Dość pobieżne traktowanie dorobku pedagogiki/pedagogiki społecznej/andragogiki/geragogiki szczególnie widoczne jest w tekstach: *Samodzielność w starości. Perspektywa psychopedagogiczna*, 2004; *Sztuka życia – ku geragogice odwagi*, 2013. W tekście *Integracja międzypokoleniowa*, 2006, nie uwzględniono np. znaczącego i pionierskiego w Polsce dorobku w tym zakresie Zofii Zaorskiej. Ujęcie zasad kształtowania relacji międzypokoleniowych, w oparciu o zasady oddziaływań wychowawczych autorstwa

Heliodora Muszyńskiego (1978, s. 261 – 264), wydaje się być zbyt pobieżne i pomija istotny dorobek i założenia andragogicznego modelu edukacji/relacji edukacyjnych, np. autorstwa M. Knowlesa i in. Rozważania dotyczące celów bliskich i dalekich oraz czasu także pomijają perspektywę pedagogiczną (*Przyszłościowa perspektywa w starości*, 2012, s. 28, s. 105 i dalsze). W pracy *Podróż w czasie Warsztat rozwoju osobistego osób starszych*, 2014, warto by było odnotować pionierskie w polskiej andragogice/geragogice opracowanie pod red. O. Czerniawskiej i B. Juraś - Krawczyk, *Podróże jako projekt edukacyjny*, 2001. W konsekwencji nie pozwala to Autorce na włączanie tych teorii, koncepcji i refleksji do teorii gerontologicznych, ani też nie sprzyja budowie pedagogicznej teorii gerontologicznej, co separuje pedagogikę od gerontologii. Tym bardziej ta uwaga jest ważna, gdy badania gerontologiczne prowadzi pedagog/pedagog społeczny. Nie budzi natomiast wątpliwości praktyczny wymiar badań Autorki, które niewątpliwie poszerzają pole działań geragogicznych, umiejscowionych w paradygmacie pedagogicznym i odwołują się do najlepszych tradycji polskiej pedagogiki społecznej. Przy tym warto zauważyć, że wychodząc z praktycznych doświadczeń geragogicznych możliwą jest konstrukcja teorii gerontologicznej umiejscowionej w paradygmacie pedagogicznym. To mogłoby zająć Autorkę w przyszłości, gdyż Jej potencjał intelektualny mógłby z powodzeniem zostać wykorzystany dla wzmocnienia teorii pedagogicznej.

W przedstawionych do oceny tekstach zdarzają się też pewne uchybienia, takie jak np. brak w wykazie bibliograficznym nazwisk autorów cytowanych w tekstach (Czerniawska 1999; Demetrio 1999; Dubas 1997; Szatur – Jaworska 2006) czy pewne wątpliwości natury metodologicznej, gdy chodzi o wybór wskaźników wyznaczających nastawienia transcendentalne (tę trudność/nieprecyzyjność zauważono jednak na s. 244: *Przyszłościowa perspektywa w starości*, 2012). Nie podważają one jednak ogólnej bardzo wysokiej oceny merytorycznej ocenianych tekstów naukowych.

Konkluzja. W nawiązaniu do powyższego, biorąc pod uwagę zasadniczy fakt, w odniesieniu do wymogów *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dn. 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie w zakresie sztuki* (z późniejszymi zmianami), że dorobek naukowy dr Beaty Ewy Bugajskiej, z wytypowanym awansowym osiągnięciem naukowym, wnosi znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej jaką jest pedagogika, a której wniosek dotyczył, popieram wniosek o nadanie dr Beacie Ewie Bugajskiej stopnia doktora habilitowanego w zakresie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

